

2. Вашенко В. Концепція «інтелектуальної біографії» та проблема конструювання «наукових біографій» в українській історіографії. Ейдос. *Альманах теорії та історії історичної науки*. Київ, 2009. Вип. 4. С. 475–486.

3. Громик А. Життєпис як міждисциплінарний об'єкт дослідження гуманітарних наук. *Мова і культура*. 2014. Вип. 17. С. 5–10.

4. Менжулін В. Біографістика між філософією життя та герменевтикою: досвід В. Дильтея. *Збірник наукових праць з філософії і філології*. 2008. Вип. 12 : Німецька традиція в філософії та культурі. С. 212, 214.

5. Онопрієнко В. Рец. на книгу: В. Чишко. Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України. Київ, 1996. 240 с. *Український історичний журнал*. 1998. № 5. С. 141–142.

6. Путилова Е. «Еволюция» биографического метода: особенности проведения on-line интервью. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/evolyutsiya-biograficheskogo-metoda-osobennosti-provedeniya-onlineintervyu/viewer> (дата обращения: 03.03.2022).

7. Савчук В., Чаплиць О. Метод інтерв'ю в історико-біографічному дослідженні. *Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки*. Київ, 2015. Вип. 8. С. 301–311.

8. Санцевич А. В. Методика исторического исследования. АН УССР, Ин-т истории ; отв. ред. Ф. П. Шевченко. 2-е изд., перераб., дополн. Київ : Наукова думка, 1990. 190 с.

9. Яремчук В. Проблеми біографії історії як частини біографічних досліджень. *Наукові записки. Острог*, 1997. Т. 1. С. 36–37.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-387-6-19>

ПАНАС МИРНИЙ В УКРАЇНСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОМУ РУСІ

Янко А. Л.

кандидат історичних наук, викладач історії України,

Комунальний заклад освіти

Полтавський базовий медичний фаховий коледж

Полтавської обласної ради

м. Полтава, Україна

Власне, все що відомо пересічній людині про Панаса Мирного, та й то полтавцю, бо маємо дім-музей і вулицю його імені, що був він письменником, написав великий роман із довгою й немовби

селянською назвою «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» І писав він здебільше про село, про важку селянську долю колишніх кріпаків, що не отримали землі від хитромудрих царя і поміщиків, ось чому, мовляв, пізніше і сталася революція, що покінчила і з царським самодержавством, і з пережитками кріпосництва. Дійсно, письменнику писати твори, а революціонеру змінювати суспільство. Можливо, хтось здивується, дізнавшись, що ні образ скромного чиновника, ні мирного обивателя, ні знаного письменника насправді не відповідає дійсності. Панас Якович дослужився до цивільного чину статського радника (в армії він був би бригадним генералом), у молодості мріяв про розпад Російської імперії та всіляко уникав слави відомого літератора.

Насправді Афанасій ніколи не жив у селі, а більшу частину свого чималого життя провів у губернському центрі, місті Полтаві. Ключовим для нього і для країни став 1874 р., коли саме відбулося славнозвісне «перше ходіння в народ» молодих революціонерів-народників по всій Російській імперії, тобто похід молодих студентів до села з метою революційної пропаганди серед широких верств народу. За рік брати Рудченки (обидва сховалися за псевдонімами Іван Білик та Панас Мирний) дописали врешті-решт свій роман про розбійника Чіпку (Нечипора) Варениченка. Роман пізніше виходив і під назвою «Пропаша сила», а «селянський», а насправді біблійний заголовок він отримав від старшого брата Івана, який вичитав у журналі «Правда» 1869 року (ч. 6, с. 44) монологу Йова в українському перекладі П. Куліша: «Хіба рика онагра серед паші? Хіба ревуть воли, як ясла повні?» (Йов 6: 5) [9, с. 51]. До назви, як видно, потрапила друга фраза біблійного персонажа.

І треба ж такому статися, що саме цього ж року влітку зробилося явним те, що було таємним. А саме жандарми натрапили на слід революційного гуртка (інколи його називають таємним товариством) «Унія», до якого належав і Афанасій Рудченко, який немовби мирно працював собі бухгалтером губернського казначейства в Полтаві. Тепер уже не можна дізнатися напевно, чому гурток був названий словом, яким позначалися союзи королів і князів литовсько-польської доби. Очевидно, просто тому, що латиною цей термін означає поняття «єдність», адже до ідейної єдності прагнули члени гуртка.

До нас дійшло донесення головного жандарма Полтавської губернії підполковника Югана про те, що загальна кількість людей, що входили до товариства добирала до 80 осіб. На чолі його стояли діячі старої «Громади» корнет С. Шохін та педагог Д. Пильчиков, брали участь офіцери і поліціанти, відділи гуртка були в Києві, Одесі й Харкові, але значну роль відігравав скромний бухгалтер Рудченко [5, с. 77]. Таємний радник Мартинов, на якого посилається жандармський

підполковник, стверджував, що «Унія» створилася «зі злочинною метою пропаганди в народі руйнівних ідей проти порядку, що існує в державі, в сенсі відновлення Малоросії» (тут і далі переклад наш – А. Я.). По суті, мова йшла про відновлення на основі південно-західних губерній Російської імперії автономії української козацької Гетьманщини, що у минулому для таємного радника XVIII століття мала назву Малоросія. Начальник Полтавського губернського жандармського управління у донесенні шефу жандармів на це заперечував, що про діяльність означених осіб стало відомо від якихось хлопчиків, сусідів пристава 2-ї частини Ларіонова [5, с. 78]. Щоби, веде далі жандармський чин, не надавати хлопчикам великої ваги політичних діячів, не на часі, мовляв, починати розслідування цієї справи. До пуття і досі не відомо, що ж насправді сталося з членами товариства. Та добре відомо, що 26-річний письменник і бухгалтер Рудченко точно ніяк не постраждав.

Радянські історики однозначно стверджували, що гуртківці прагнули національної незалежності України, товариство було розгромлене, а члени були ув'язнені або заслані [4, с. 82]. У перші роки незалежності говорилося майже те саме [2, с. 926]. Пізніше почали писати, що викриття товариства призвело до обшуків у членів, в тому числі й у Панаса Мирного [3, с. 99]. Нарешті в 2010 р. Л. Ушкалов зазначав, що обшуки дійсно відбувалися, але з членів товариства ніхто засуджений не був, в тому числі й письменник [9, с. 67]. Серед забороненої літератури була суцзя дрібнота: кілька чисел «Правди», а також герценівське видання «Голоса из России» за 1856 р. О. Рудяченко чомусь вважав жандармів через це йолопами, а через те, що вони нікого не заарештували, тому що не поділили, кому ж першому вести слідство, назвав їх повними йолопами [8]. Насправді причина була наведена вище у донесенні, оригінальному документі тієї епохи: один вірний служака багато в чому перебрив міру, щоби вислужитися перед начальством і його інформація не була сприйнята всерйоз. На перевірку, крім кількох старих заборонених журналів, нічого «крамольного» знайдено не було (очевидно, далася взнаки і гарна конспірація членів гуртка). Треба звернутися й до контексту цього часу. Перед нами пореформена Росія помірної лібералізації суспільства (порівняти можна з хрущовською відлигою чи горбачовською перебудовою періоду СРСР). До того ж, варто згадати, що всі сили жандармів було кинуте проти руху російських народників, а пізніше й проти народовольців-терористів на чолі з «малоросами» О. Желябовим та С. Перовською.

Яка ж роль у цьому всьому була нашого героя? Про це можна довідатися з «Австро-руських споминів» М. П. Драгоманова, для якого П. Мирний був «один з немногих справді робучих людей з лівобе-

режців, починавши белетрист справді з талантом і реальним напрямком» [6, с. 228]. Деякою мірою Драгоманов ставив його навіть дещо вище Д. Пильчикова, «голови лівобережних українофілів». Спомини відповідають і на питання, що ж сталося у дійсності з гуртком. «До лівобережців же ніяк було й приступитись, – писав Драгоманов, – бо саме в августі 1874 р. почались по всій Росії арести народників-соціалістів, а всердна провінціальна жандармерія пошукала в паперах де в кого і з лівобережців, і хоч нічого не знайшла і нічого їм не зробила, та лівобережці так тим налякались, що переказували, щоб до них од нас ніхто не їздив і не писав» [6, с. 231]. Тож виходить, що письменник злякався і зачаївся, тому й не потрапив більше до пильного ока «охранки»?

Та в нас є ще одне повідомлення царських жандармів. 20 листопада 1915 р. помічник начальника Полтавського губернського жандармського управління писав кобеляцькому повітовому справникові: «За отриманими відомостями, згаданий у моєму відношенні від 13 листопада ц. р. за № 2234 видний діяч українського руху Рудган, якого на прізвище агентура називає Рудченко, літературний псевдонім "Панас Мирний" або "Мирний", перебуває нині десь у Полтавській губернії та мешкає на нелегальному становищі. Повідомляючи про викладене, прошу розпорядження вашого про розшук у ввіреному вам районі вищезгаданої особи та про подальше прошу мене повідомити» [9]. Знову йолопи? Вражаюча короткозорість. Статський радник і кавалер п'яти орденів Рудченко, працює у всіх на виду начальником першого відділу Полтавської казенної палати, драматург Панас Мирний виходить до глядачів під час вистави своєї «Лимерівни» ще 1892 р., пише відозви, протестуючи 1914 р. з приводу недопущення режимом святкувати пам'ять Т. Г. Шевченка. Вдруге псевдонім «Панас Мирний» було розкрито наприкінці 1913 р. в київському тижневику «Спутник чиновника», де з'явилася коротка інформація «Юбилей А. Я. Рудченко», та в схожому повідомленні, надрукованому на шпальтах газети «Полтавский голос» від 29 жовтня цього ж таки року. Однак поліція його не «знаходить»! Чи можливо таке?

Можливо, письменник був таємним агентом жандармів на псевдо Рудган?! Проте така версія здається надто конспірологічною. Спростувати її доволі легко. Треба розуміти, які люди прийшли на місце царських жандармів: якби хоч якась інформація про А. Я. Рудченка як «провокатора» (так більшовики називали всіх позаштатних агентів поліції чи жандармерії) потрапила до рук нової таємної поліції (ВЧК-ГПУ-НКВД), то його будинку-музею ніколи не існувало би в природі, а син Михайло ніколи би не був його першим директором. Скоріше за все, «Унія» не була такою вже небезпечною для царату

(тим більше, вона самоусунулася), а пізніше Панаса Рудченка врятувала від переслідувань поліції його висока посада. Не виключено також, що останнє донесення було написане просто «для годиться», для звітності, і письменника ніхто й не збирався шукати.

Таким чином, в молоді роки Панас Мирний був активним членом пропагандистського гуртка в Полтаві й виступав проти існуючого ладу, можливо, навіть за автономію України в складі реформованої Росії. Пізніше він відійшов від революційних справ, одружився і присвятив своє життя чиновницькій кар'єрі та літературній праці. Саме остання зробила більше для падіння царизму, ніж його діяльність як члена таємної організації. Його твори майже не видавалися в Російській імперії через валуєвський циркуляр 1863 р. та Емський указ 1876 р., але таємно потрапляли до України і пробуджували бажання українського народу до власної літератури і в цілому до самостійного життя. Якщо коротко, то вони робили з малоросів українців. Після революції 1905 р. обмеження були зняті й твори П. Мирного отримали більш широке розповсюдження. Останні роки свого життя (письменник помер 1920 р.) він уже ні з ким і ні з чим не боровся, а лише виживав [9]. Однак твори Панаса Мирного пережили його і тепер є класикою української літератури.

Література:

1. Агеева В. "Хіба ревуть воли": як генерал Панас Мирний написав нелегальний роман – BBC News Україна. *BBC News Україна*. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/blogs-48205825> (дата звернення: 02.04.2024).

2. Б. а. "Унія". *Полтавщина. Енциклопедичний довідник* : енциклопед. слов. / ред. А. В. Кудрицький. Київ, 1992. С. 925–926.

3. Гончаренко Н. І. У пореформені роки (1861–1900). *Полтава. Історичний нарис* : монографія. Полтава, 1999. С. 94–107.

4. Данішев С. О., Пайдем Н. Х., Гальчук І. Н. Полтава. Історія міст і сіл Української РСР. Київ, 1967. Т. 17 : Полтавська область. С. 68–116.

5. Документ № 52. Донесення начальника Полтавського губернського жандармського управління в III відділення імператорської канцелярії про склад та діяльність Полтавського таємного товариства «Унія». *Полтаві 800 років. 1174–1974* : зб. док. і матеріалів. Київ, 1974. С. 77–78.

6. Драгоманов М. П. Літературно-публіцистичні праці у 2 томах. Київ : Наук. думка, 1970. Т. 2. 592 с.

7. Рудяченко О. Панас Мирний. 1. Довготелеса гітара. *Українформ – актуальні новини України та світу*. URL: <https://www.ukrinform.ua/>

rubric-culture/3235218-panas-mirnij-1-dovgotelesa-gitara.html (дата звернення: 02.04.2024).

8. Ушкалов Л. Панас Мирний : монографія. Харків : Фоліо, 2010. 121 с.

9. Цимбал Я. Панас Мирний у 1917 році. Живий і голодний статський радник. *Історична правда*. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2020/02/11/156975/> (дата звернення: 02.04.2024).